

Preliminary scientific paper
UDC 39+61

Dobrosav PAVLOVIĆ — LEVČANIN

Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Crne Gore, Titograd

ETNOMEDICINA U PLEMENU KUČI U CRNOJ GORI*

Medicinska veština u Kućima¹, jednom od znatnijih crnogorskih plemena, predstavlja jedan od vidova narodnih znanja nastalih u zbroju činjenica i odnosa prema bolesnicima i bolestima, koje su pratile brojne radnje i postupke, počev od mađijskih pa sve do empirijskih, među kojima su neka prešla i u zvaničnu medicinsku nauku.

Za razvoj etnomedicine plemena Kuči veliki značaj imaju istorijski i prirodni faktori.

Izloženi stalno neprijateljima i njihovim nemilosrdnim napadima, Kuči su bili primorani da rane, razne povrede, zadobijene u tim ljutim bojevima sami vidaju. Znači, moglo bi se reći da je etnomedicina kod njih uzrokovana praktičnim potrebama, koje su diktirane poznatim istorijskim okolnostima i zbivanjima. Nemali uticaj imaju i prirodni faktori. Ovde se verovalo, a uz izvesne detalje i donedavno, pa čak i danas, da velike, obilate snegom zime, sprečavaju nastajanje bolesti. One su dobar predznak, jer govore da neće tokom naredne godine biti bolesti, dok naprotiv zime bez snega su loš znak, jer će bolesti harati. Uvreženo je mišljenje da bolesti haraju više leti i da se tada treba čuvati od njih.

I sam način življenja doprineo je razvoju etnomedicine. U Kuča je bilo najrazvijenije stočarstvo, koje je bilo oslonac plemenske privrede. Gajeći stoku Kuči su bili neposredno ili posredno izloženi raznim zarazama, koje karakterišu ovaj vid zanimanja. Da spomenem crni prišt, crvne ivetar i dr., a uz to oni su ispašujući svoje stado po tim planinskim goletima bili izloženi stalnim povređivanjima i ujedima raznih životinja (zmije i dr.) pa su i sa te strane bili prinuđeni da razvijaju svoj način lečenja. I zemljoradnja, koja je ovde bila slabije razvijena, uticala je na razvoj narodne medicine. Obradivanje zemlje na primitivan način je često dovodilo do povređivanja, ranjavanja, a rane su bile odlično mesto za razvoj tetanusogenih infekcija.

Takođe i nepravilnost u ishrani odražavala se na zdravlje pripadnika ovog plemena. Jednoličnost ishrane i deficitarnost u hrani, koji su

* Saopšteno na 28. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije u Herceg Novom 5-7. X 1978. god.

¹ Kuči naseljavaju oblast omeđenu rekama i brdima. Na severu je zakriljuju Komovi, visoki i prkosni, a od zapada je odvoja hladna i krivudava Morača sa pritokom Malom Rijekom. Raspukla se u išaranu ravnicu Doljane koja dopire sve do Titograda, na jugu, a na istoku je oziđuju planine što se dižu strmo desnom stranom reke Cijevne.

uslovljeni ekonomskim uslovima, uticali su na pojavu raznih patofizioloških stanja. Ovde se ishrana pretežno sastojala od kukuruza, krompira i mlečnih proizvoda. Ishrana u kojoj je najviše zastupljen kukuruzni hleb ima štetne posledice, premda u ovom kraju nisu zabeleženi klasični slučajevi pelagre kao oboljenja.

Pored toga, izvesne rđave navike prilikom svadbi, slava, krštenja, sahrana su takođe pogodovala razvoju raznih infektivnih bolesti, što se naročito loše odražavalo na deci.

U ovom kratkom osvrtu grupisaćemo, radi preglednosti i lakšeg sagledavanja, etnomedicinsko znanje Kuča u sledeće ispoljene oblasti: pružanje mera prve pomoći bolesnim i povređenima, lečenje bajanjem, lečenje lekovitim travama i melemima i narodna ortopedska hirurgija.

Mere prve pomoći. U pružanju mera prve pomoći bolesnima i povređenima pripadnici ovog plemena su pokazali veštinu, koja zadivljuje i danas. Oni su primenjivali izvesne postupke koji su danas sastavni deo naučne medicine.

Kod epistakse su izvodili digitalnu kompresiju prstima jedne ili obe nozdrve sve dotle dok se krv nije „smrzla” tj. koagulisala. Ako se krvarenje nije zaustavilo tim postupkom, oni su vršili tamponadu pomoću komada čiste tkanine.

Kod ujeda zmija su, kao meru prve pomoći, vršili nadvezivanje uda i tako sprečavali dalje širenje zmijskog otrova. A nakon toga, posle dobro pružene mere prve pomoći, stavljali su travu „zmijočicu”, što je bilo pogrešno.

Zanimljivo je spomenuti i reponiranje ingvinalnih hernija. Kuči su kod „kilavaca”, kada im je ispadalo crevo pod kožu, vraćali ga prstom natrag i tako su znalački sprečavali inkarceraciju.

Lečenje bajanjem. Ovaj vid lečenja predstavlja magijsku radnju sa čisto psihosugestivskim karakterom koja je zaostala kao posledica uticaja verske srednjevekovne medicine.

Kod Kuča postoji verovanje da bolest donose vile, veštice, more, čume, zmajevi, duše koje lutaju, vetrovi raznih boja i pravaca, urokljive oči itd. I u borbi protiv tih nevidljivih, neopipljivih neprijatelja Kuči su činili najraznovrsnije magijske radnje u vidu bajanja. Bajanjem se molila pojest da izađe iz obolelog. Takođe, nagovarala se ili joj se naređivalo da izađe.

Tekstovi su bili tajanstveni, zagonetni, čudni ili smešni, a ponekad čak i nerazumljivi. Bajalice su se pojavljivale kao interpretatori basmi ili kao stvaraoci tekstova. Bajanjem su se obično bavile starije žene, ređe pokoji muškarac, jer je za njih to bila „grdna” sramota. Bajalo se ljudima i životinjama. Bajalo se za strah, glavobolju, protiv iznenadne nemoći, strećanja u snu, jašterica, bradavica, nicine, trnjenja nogu i dr. Bajalo se protiv svega i svačega. Za svaku bolest postojala je odgovarajuća basma kao što za svaku bolest postoji i lekovita trava.

Bajanje se nije smelo kazivati drugima jer je tad gubilo čudotvornu moć. Obično se predavalo na samrti.

Kod „strećanja u snu” bajalo se za vreme mesečevog uštapa. Dete se podizalo u vis dok je mesec zalazio i govorilo se: „mesec za gorom strećanje za vodom”. Protiv nesаницe se bajalo tako što je imenovani polivan hladnom vodom, koja je curila niz njegovo lice i govorilo: „urok u selo, san u glavu”.

Bajalo se levom rukom, jer „leva ruka krsta nema”, a sam ritual se izvodio uveče, posle zalaska sunca, u ponoć, pred zoru, pred velike praznike, na raskrsnicama, na vodeničnim vodama i na drugim čudnim mestima.

Jedan od oblika psihoterapijskih radnji bez realnosti je i *molitva*. Molita ima svoje mesto u sugestijskoj etnomedicini.

Ljudi su mislili da neka iznenadna stanja nemoći, iznenedane bolesti, kao mesečarstvo, duševni zanosi, padavice, su posledica Božjih kazni. Za to su Kuči imali veliku i malu molitvu. Od svih molitvi najpoznatija i najcenjenija je molitva sv. Vasiliju protiv mahnitosti, koju su preuzeli od susednog plemena. Postojali su i razni zapisi kao protiv glavobolje, koji su davale hodže. Muslimanski Kuči su takve zapise nosili uza se ili davali stoci smatrajući da će ih oni štititi od bolesti ili ih izlečiti.

Lečenje lekovitim travama i melemima. Tražeći lek svojoj bolesti, Kuč se obraćao prirodi koristeći sa manje ili više uspeha lekovite trave, koja mu je priroda nesebično darivala.

Upotreba lekovitih trava je bazirana na čistoj empiriji, a tajne, ponekad jednostavne ali proverene i pouzdane, prenosile su se s kolena na koleno. Kuč je tokom vekova uvideo da su lekovite trave pravi izvor zdravlja. One sadrže u sebi veliki broj složenih, visoko organizovanih supstanci, koje efikasno deluju protiv bolesti. Iz trava laboratorijskim putem kasnije su naučnim metodama ekstrahovane razne supstance: glikozidi, alkaloidi, smole, eterična ulja i dr. Mnoge supstance je nauka uspela da sintetizuje, a mnoga delovanja lekovitih trava su ostala i dandanas tajna.

Tako je lekovito bilje dobilo medicinsku potvrdu. Ono je ostalo stalni razlog saradnje između nauke i praktičnog narodnog iskustva.

Lekovito bilje se bere u određene dane: na sv. Jovana („Biljober”), Đurđev dan, Spasov dan i druge dane smatrajući da mu je tada najveća lekovitost, što nije opravdano. Za lečenje Kuči su koristili: lišće, koren i druge delove lekovite biljke.

U ovom kratkom osvrtu spomenuću samo nekoliko slučajeva upotrebe lekovitog bilja.

Za lečenje sipnje, zadu'a (ashtma bronchialis), za koju su znali da prelazi u nasleđe i da se najčešće javlja u starosti, Kuči su koristili odvar od „pitomog pelina”, kojeg su četrdeset jutara pili našte. Takođe su koristili „bezoganj” (jedna vrsta meda) pomešan sa prepečenicom. Oni su znali da pušenje štetno deluje pa su ga zabranjivali.

Za lečenje kostobolje, vučca, koristili su travu „od kosti i uloga”, koristeći od nje koren. Koren su stucali pa bi taj sadržaj držali u prepečenici do četrdeset jutara pa dobijeni odvar ispijali našte.

Protiv „rasprsnica”, poganca (panaritiuma) koristili su lišće od bokvice ili sirište iz sirišnjaka, a često su stavljali i crni luk. Crni luk su rado koristili za lečenje glavobolje, uboja, naboja, čireva i nicina.

Kući su znali da se u kupusu nalaze neke supstance i razni vitamini koji ubrzavaju isceljenje gripe, pa su u lečenju influence koristili kiseli kupus i čaj od šipuraka.

Protiv bljuvanja, povraćanja, Kući su koristili nanu. Od nje su koristili lišće. Takođe, oni su je koristili i za isterivajne gasova iz creva male dece.

Plod i lišće od gloga su koristili za lečenje živčanih, „mahnitih” bolesnika tj. kod živčane prenadraženosti.

Protiv zubobolje su koristili odvar napravljen od „trepetljikine kore” tj. od jasike, a smatra se da je još bolji od jasenove pokorice.

Za lečenje srdobolje Kući hvale kao odlično sredstvo crvene bobice od divlje ruže.

U spravljanju melema pokazali su veliku spretnost. Kući znaju za više vrsta melema. Tako, *slatki melem*, koji se stavlja na rane, prave od maslinovog ulja, voska, čanse (smola od smrče) i žumanceta. Pomešano se svari, pa onda ostavi u teglicu da se ohladi i kasnije koristi. Za spravljanje *grkog melema* koristili su sve te supstance i dodavali su još i prašinu od plavog kamena. Ovaj melem su stavljali na one povrede gde je „nicalo divlje meso” smatrajući da će on izvršiti destrukciju te izrasline.

Narodna ortopedska hirurgija. Ova oblast narodne medicine je bila dosta razvijena i njom su se hirurzi ovog plemena mogli sa pravom dičiti.

Često povređivanje u ratovima, zadobijanje čestih rana, preloma kostiju („slomova”), iščašenja zglobova ili rezanje kila, primoravali su ih da se usavršavaju u ovoj veštini.

Oni su različito tretirali povrede zavisno od lokalizacije i prostranstva. Tako, na manje rane su stavljali samo bokvicu, repuh ili lišće od maline. Na veće rane, nakon ispiranja, stavljan je melem, „grki ili slatki”, koji je isceljivao ranu na koju je bio postavljen. U spravljanju tih melema bili su nenadmašeni stručnjaci.

Kući su poznavali i proces dreniranja rana. Tako su u ranu stavljali, naravno, na primitivan način, „fartilj” od neke usukane krpe, čiji je cilj bio da drenira ranu. Taj „fartilj” bio je menjan pri svakom previjanju rane. Na vrhu je stavljana mekana marama, kao zavoj kojom je rana bila previjena.

Za Kuće suture nisu bile tajna. Na zjapeće rane su stavljali svilene končice i tako približivši ivice rane uspevali da ubrzaju njeno zalečenje. Svilen končić su izrađivali od čaura svilenih buba. Končić su prvo držali u posudi sa rakijom, a kasnije stavljali u kese od kože, koje su za to posebno napravljene.

U evakuaciji stranih tela iz rana, naročito kuršuma, ima dosta zabeleški. U toj maloj hirurgiji pokazali su veliko umeće i znanje. Povređenom su najpre davali da se napije dobre prepečenice, koja je poslužila kao anestetično i analgetično sredstvo (što je činjeno i za vreme NOR), pa su tek posle toga pristupali radu.

Prema S. Dučiću, jedan od najpoznatijih hirurga bio je Joko Rakov. Drugi narodni operatori su bili: Kosta Grk i njegov zet Petko, Petar Rajičev, Nasta Grk i drugi.

Sam proces vađenja kuršuma imao je pomalo i mađijski karakter, jer prvo je operator morao zatražiti oprostaj krvi, pa tek onda je mogao da pristupi radu. Pri radu su se služili „mašicama” (jedan vid peana), koje su bile pucaste i oštrije. Pucaste mašice su koristili za vađenje okruglih projektila, a oštre za vađenje delova projektila i kostiju. U radu su koristili i „štipavice” (anatomske pincete), izrađene od čelika. Kožu i potkožno tkivo su držali kukama.

U oblasti povreda lokomotornog aparata Kući su pokazali veštinu koja zadivljuje. Oni su na osnovu empirije činili ono što rade savremeni ortopedi, poštovali pravila imobilizacije kao savremeni stručnjaci, jer su znali da zarašćenje prelomljene kosti zavisi i od toga koliko miruje. Kod „slomova” imobilizaciju su vršili sa „blagama” (daščice od jelovog drveta). Imobiliziran ud su držali tri nedelje, smatrajući da će za to vreme zarasti prelom tj. kao što savremena medicina kaže za to vreme dolazi do stvaranja kalusa. Često su to činili kod životinja (konja, krava, volova, koza itd.).

Poznavanje hirurških veština išlo je vrlo daleko. Tako su Kući poznavali i razne operacijske zahvate na lobanji, šaru ili šaranjanje, što bi u današnjem smislu reči označavalo trepanaciju lobanje. Oni su „vrćeli”, „trapavali” povređenu ljudsku lobanju gde je i mozak bio okrvavljen. Čak se pri tome vršilo i „tupfofanje”, brisanje krvi sunđerom (kao Petko Grk) ili pamukom koji je prethodno bio namotan na vrh drveta (Joko) slično onome kao kada se stavi gaza u pean. Povređenom su najpre ošišali, brijali, pa oprali glavu, a zatim ga opijali rakijom. Hirurg i njegov pomoćnik su za to vreme prali ruke toplom vodom i sapunom, a onda rakijom prepečenicom. Bolesnik je sedeo za vreme izvođenja zahvata. Operator je „operisao” a asistent upijao krv.

Kući su poznavali i operaciju mreke (katarakte). U tome se prema Dučiću najviše isticao Đoko Ljaković.

U stnije operacijske zahvate da spomenem i puštanje krvi, koji je bio čest postupak. U početku su to radili narodni vidari, a kasnije su tu ulogu, prema Dučiću, preuzeli berberi. Venesekciju su činili pomoću „nešetera”, koji je posebno za to napravljen. Čak se i dan danas u najrazvijenijim krajevima naše zemlje, primer Banata, „puštanje” krvi ceni kao odličan postupak kod visokog krvnog pritiska, premda postoje i naj-savremenija medicinska sredstva.

Zaključak

I na kraju se kao zaključak nameće da je poznavanje etnomedicine u plemenu Kući je jedan od uslova za uspešno uspostavljanje kontakata sa bolesnicima i njihovim porodicama, pa se mora uzimati u obzir pri određivanju terapije i preventivskih mera. Jer, svi detalji svedoče o tradiciji, o njenom uticaju i njenim nosiocima. Stariji Kući još uvek su skloni da traže „ilac” svojoj boljki kod poznatih znalaca etnomedicine. I baš zbog toga, a kako su i pojedini postupci etnomedicine Kuća i nji-

hove lekovite biljke ušle i u zvaničnu, naučnu medicinu, usklađivanje narodne i naučne medicine na terenu plemena Kuči doprinelo bi još bržem zdravstvenom prosvetivanju i poboljšanju opšteg zdravstvenog stanja.

Narodna medicina plemena Kuči je ostavila kao trajnu tekovinu svoje veštine, koje se jako čuvaju u narodnim slojevima, ali postepeno ona mora da ustupi mesto naučnoj medicini.

LITERATURA:

¹ Može se dobiti od pisca.

Dobrosav PAVLOVIĆ-LEVČANIN
Scientific Society for History of Health Culture of Crna Gora, Titograd

ETHNOMEDICINE IN THE KUČI TRIBE IN CRNA GORA

The Author describe the rests of ethnomedicine in the Kuči tribe in Crna Gora.

(Rad je Uredništvo primilo 31. II 1983. god.)

Preliminary scientific paper
UDC 39+61

Milan DOLENC

Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije,
Ljubljana

VRADŽBINE NA SLOVENAČKOM ETNIČKOM PODRUČJU*

Prikupljam podatke o onome što bi nazvali narodno veterinarstvo i to za Sloveniju i za susedno slovenačko područje van naših granica. Prikupljao sam podatke o lekarušama i pažljivo sam ih pregledavao, a isto i takozvane medicinske zapise. Među lekarušama ima i knjižica o vradžbinama, zapisa vradžbina i apokrifnih molitava, a i u brojnim lekarušama je upisan veliki broj vradžbina. Vradžbine sam skupljao i na terenu, prilikom anketiranja i veći broj vradžbina dobio sam posredstvom terenskih zapisa etnologa. Najstarije vradžbine upisane su u kodeksima i inkunabulama, to jest u starim rukopisima koji sadrže uglavnom crkvene propise i u prvim štampanim knjigama.

U ranije vreme, naročito u doba kad se još malo znalo o prirodnim sredstvima za lečenje pojedinih bolesti, u narodnoj medicini je magija imala veliko značenje. Pošto je bolest bila prema starom shvatanju rezultat upliva zlih duhova, čovek je od davnina vraćanjem progonio zle duhove. Svrha vradžbina bila je da se magijskim rečima to jest formula pozove u pomoć neka jača sila, da bi se ova sila potčinila volji vračara. Često su se vračari pri tom pozivali na poznate jače sile, na primer rečima: „Vračam ti bolest na nedužnu krv gospodina Isusa Hrista” itd.

Vradžbina je srodna molitvi, ali se ne pristupa božanstvu ponizno i skrušeno, već se od njega traži ili se zove u pomoć u pretstojećoj borbi. Vračari su u početku za lečenje upotrebljavali sugestijsko dejstvovanje reči. Biralni su neobične reči, koje su bile krojene-kalupljene za magijsku svrhu i složene u ritmičkom obliku. Ovako stvorene reči trebalo je da dejstvuju sugestijski, bilo kao uteha, blagoslov ili kao spasavajuće zaklinjanje za odbijanje demona bolesti.

Vradžbine su poznavali narodi već na prvim stepenima kulturnog razvitka. Tako su ih od starih kulturnih naroda preuzeli preistorijski stanovnici Mezopotamije, pa je mnogo vradžbina sačuvano iz asirijske, sumerijske i babilonske kulture. Stari Egipćani imali su već vrlo razvijeno umjeće vraćanja, a i stari Židovi su vraćali. Prilično mnogo je poznato o vradžbinama starih Grka i Rimljana, a i stari Germani su poznavali vradžbine, iako ne na demonističkoj osnovi, kako je bilo ovo na

* Rad je saopšten na sednici 12. I 1979. god. u Ljubljani Znanstvenog društva za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.